IV УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 130.3

І.М. Сурмай
Національний університет "Львівська політехніка"

СВОЄРІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ БАРОКОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ XVII — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТОЛІТТЯ

© Сурмай І.М., 2004

Проаналізовано найважливіші аспекти проблеми людини в українській бароковій філософії з метою виявлення її самобутнього і оригінального змісту в контексті загальноєвропейської антропологічної традиції.

The article is devoted to the some impotent aspects of the problem of people in the Ukrainian baroque philosophy of the 17 – the first half of 18 century. Completely entering in a general context European Baroque of tradition, the domestic philosophical conception, differs by some original features

З'ясовуючи суть барокової концепції людини в українській філософії XVII – першої половини XVIII століття враховуємо ті нові підходи і критерії, які вироблені сучасними провідними вченими, такими як В. Нічик [10, 11], В. Горський [1, с. 8–38], М. Кашуба [5, с. 5–46], Я. Стратій [17, с. 78–82], І. Захара [3, с. 7–24], Л. Ушкалов [19]. В їх працях більшою чи меншою мірою зачіпаються різні аспекти барокової антропології. Важливі деталі, які стосуються теми людини бароко, знаходимо і в численних літературознавчих та мистецтвознавчих дослідженнях останнього десятиліття, зокрема В. Овсійчука [14; с. 22–29], А. Макарова [12, с.7 – 24] та ін. Всебічне і комплексне вивчення філософії бароко, а в тому числі і проблеми людини проводять провідні вчені Інституту філософії ім. Григорія Сковороди НАН України, а також провідні науковці кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету Києво-Могилянська академія. Дуже позитивними виявляються їх спроби осмислити феномен української барокової філософії шляхом опрацювання широкого кола літературно-мистецьких пам'яток XVII–XVIII століть і виокремлення тих ознак і явищ, які відображають самобутність саме української барокової традиції.

Специфічні риси етнічної ментальності українців, що кристалізувалась під впливом своєрідних соціо- та геокультурних умов розвитку нашої країни, неповторно відобразились на їх духовності. Яскраві уявлення про людські досконалості, героїчні риси народного характеру, з яких постає типовий для доби бароко образ „людини-героя", фіксують численні пам'ятки фольклорно-пісенної, літературно-поетичної, історіографічної та художньо-мистецької творчості України XVII – XVIII ст.

Теоретичні напрацювання проблеми вищого ідеалу людини, конечності прагнень до досконалості, як і практичні рекомендації щодо реалізації такого ідеалу містяться на сторінках філософських, релігійних, етичних та історико-дидактичних трактатів, якими так плідна доба бароко. І насамперед – це академічні курси києво-могилянців – Ф. Прокоповича, Г. Конисського, С. Калиновського, С. Кулябки, Й. Кононовича-Горбацького, І. Галятовського та ін.

Адже саме в цей час вітчизняна філософська думка вперше так масштабно і на такому рівні – рівні теоретичних узагальнень – розв'язує проблему життєвого сенсу людини, її призначення в природі і суспільстві, виробляє систему необхідних засобів її духовного самовдосконалення та саморозвитку. Найбільш

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

істотним є те, що орієнтовані ці вчення на трансформовану Ренесансом нову систему духовно-етичних і естетичних цінностей, де цілковито домінує ідея про цільове призначення земного життя людини і, нарешті, заперечується гріховний зміст всього того, що становить суть самої людської природи. Розуміння і пояснення універсальних законів природи, раціоналістичне трактування ідеї Бога відкрило перспективу компромісного розв'язання проблеми сенсу життя людини з метою максимального врівноваження земних прагнень, природних людських пристрастей із вищими духовними пориваннями. Барокові антропологічні вчення, трактуючи Бога як „вічне блаженство", „благо абсолютне", в той самий час обґрунтовують ідею земного щастя як конечну передумову блаженства небесного. Земне щастя, як вища моральна мета людини, підносить до абсолюту значення людських доброчинностей, набутих у практичному житті. У сфері морально-етичній Бог виступає як зразок людської досконалості, вищий критерій моральних чеснот.

Продовжуючи гуманістичні ренесансні вчення про людину як „вінець творіння", барокові філософи, в тому числі й українські здебільшого трактують людину як частинку Всесвіту, його зменшену модель. Так, Феофан Прокопович наголошує, що людина, будучи скороченою частиною світу видимого і невидимого, „має в собі щось і від тілесної неживої, і від живої, і від чуттєвої людської субстанції, крім того, і те, що мають самі духи" [16, с. 309]. В обґрунтуванні таких поглядів про людину Ф. Прокопович опирався як на авторитет античних філософів, так і на новітні натуралістичні теорії, зокрема про єдність і однорідність матеріального світу, яка відображала суть загальної будови Всесвіту, включаючи і невід'ємну його частку – саму людину. Як підтверджує це положення Ф. Прокопович „...вона (людина – І.С.) складається з тієї самої матерії, що і все інше", а тому „всі досконалості на частини розділені в природі в ній зосередились, і вона є ніби другою, якщо не величиною, то повною досконалостей рівною цілій природі" [16, с. 322].

В натуралістично-пантеїстичних вченнях українських філософів XVII – першої половини XVIII ст. захована ключова ідея барокової концепції людини – це ідея вічної боротьби і постійного конфлікту між духовним і тілесним, небесним блаженством і благом земним, вічним (духовним) і тлінним (тілесним). Антропологічні барокові вчення хоча в цілому й не виходять за межі ренесансного гуманізму, все ж відбивають дещо інші настрої, специфічні особливості нового світовідчуття, породженого реаліями саме цієї історичної доби.

В цих нових ідеях та твердженнях, що обґрунтовуються вітчизняними філософами в загальному річищі європейської теоретичної думки XVII – першої половини XVIII ст. присутній той самий дуалізм, що й в уявленнях про світ природи. Суперечливий характер всієї світоглядної системи бароко переважно найвідчутніше простежується в інтерпретації проблеми людини, мети і сенсу її життя. Барокова концепція людини так само, як і ренесансна ще не виходить за межі теологічних систем. Більшість барокових філософів дотримуються ренесансного розуміння людської природи як єдності божественного й земного, але по-іншому розуміють проблему примирення цих суперечливих начал. Ренесансний гуманізм, намагаючись зняти гостроту цього конфлікту, доведеного в середньовіччі до повного взаємовиключення й протиставлення духовного тілесному, реабілітувала земні цінності, стверджуючи самоцінність особи. Але уявлення Ренесансу про загальну гармонію, що панує в світі, та людину „володаря та царя" усього сущого в природі, виявились ілюзорними і примарними. Бароко, позбувшись віри у можливість існування ідеальної гармонії у взаємовідносинах людини із світом природи, піддає сумніву антропоцентризм Ренесансу.

Людина бароко вже не відчуває себе господарем долі, центром світу, подібно до того, як і земля перестає бути центром Всесвіту, а лише маленькою його частинкою. Почуття внутрішньої суперечності, захованої в людській природі, не тільки не зникає, а ще більше загострюється. Людина бароко відчуває свою приреченість на цей вічний конфлікт. Важливо, що на противагу середньовічному дуалізмові барокові вчення не трактують дві протилежні людські субстанції – матеріальну і духовну, – як цілковито антагоністичні.

Розуміючи навіть краще від ренесансних гуманістів „непримиренність" цих понять, філософи бароко вірять в існування того необхідного способу, який уможливить подолати

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

суперечність, закладену в гріховній природі людини. Антагоністична єдність душі й тіла – це ознака божественної сутності людини і в ній, як у мікрокосмі, відображена складність і суперечність загальної світобудови. Душа щодо людського тіла є тим самим, що Бог для світу фізичного. Звідси можливість вплинути на саму природу, і, звичайно, цілком прийнятним для бароко шляхом – „ шляхом дива", або, як уточняє один із дослідників українського бароко А. Макаров, – „шляхом другого, духовного народження, аналогічного таїнству християнського хрещення". Тут він підкреслює значення того повороту, який здійснили теоретики бароко, „переносячи містичну концепцію спасіння шляхом божої благодаті в галузь конкретних етичних уявлень. Зовні це виглядає досить переконливо: в людини мусять бути батьки не лише фізичні, а й духовні. І якщо від перших вона отримує фізичне здоров'я, то від других – здоровий дух" [12, с.18]. Отже, якщо два начала – душа й тіло – поєднуються в людині суперечливо, то так закладено самим Богом. Звідси і розмежування життєвих цінностей на природні (біологічні), спрямовані на задоволення тілесних потреб („земний хліб") і вищі духовні поривання, які підносять людину над звичайним буттям і вимагають інтелектуальної поживи („хліба небесного"). Барокові філософи, не заперечуючи в цілому цінність реабілітованих Ренесансом звичайних людських пристрастей, все ж більш помірковано висловлюються про необхідність усунення численних табу, накинутих середньовічною мораллю. В дусі суворої „пуританської" ідеології бароко вибудовує суворо ієрархічну систему цінностей, де присутній чіткий поділ на „вищі" і „нижчі" вартості. Так, за словами А. Макарова „...вибудовується типова для етики бароко проблема боротьби з пристрастями, формується й характерний для цієї культури механізм узгодження стихійних бажань з традиційними моральними нормами. Середньовічний містичний аскетизм поступається культу пуританської поміркованості " [12, с.20].

В українських барокових вченнях XVII ст. є надто помітною спроба узгодити радість земної стихії з аскетичними нормами християнської моралі, аби стримати започатковану Ренесансом тенденцію виправдання усіх плотських утіх і звичайного людського задоволення. Ідея аскетичної духовності так чи інакше спрямовує їх у сферу раціонального, бо як душа не мислима без тіла, так тісно пов'язані з духовністю людини інтелект і воля. Саме завдяки цим духовним потенціям людина здатна стати на шлях розумного самообмеження і свідомого самоконтролю, забезпечуючи рух до вищої досконалості, до Абсолюту. Мета самовдосконалення – це гармонія духу й тіла, а „досягається вона, – за словами Ф. Прокоповича, – не завдяки якійсь допомозі, що надходить зверху, але через досконаліть і вищу гармонію самої природи, тобто розуму, волі, духу й тіла" [14, с. 332]. Лише розум є тією могутньою зброєю, якою людина здатна подолати своє безсилля перед могутньою природною стихією, приборкати свої ниці почуття, і тим самим духовно й морально зміцнитись.

Українські філософи XVII – першої половини XVIII ст. підносять категорії „інтелекту" і „свободи волі" до найбільш дискусійних. Звичайно, що і в західноєвропейській просвітницькій філософії інтерес до них не був слабшим, ніж в добу Ренесансу. Під впливом механіко-матеріалістичних концепцій Нового часу європейське Просвітництво значно вільніше дискутує ці категорії, вплітаючи їх у модерні соціальні й суспільно-політичні вчення. Для української філософської думки доби бароко характерна ще тісна прив'язаність до традиційних теологічних схем, опертих на неоплатоністську традицію. В руслі цієї найпоширенішої від давніх часів філософської традиції, яка стверджує можливість раціонального пізнання Бога, опрацьовується і категорія розуму – божественний дар людині. Адже інтелект, розум – це саме ті атрибути, які урівнюють людину з Богом, які допомагають концентрувати волю і спрямувати усі її сили на шлях невпинного самовдосконалення. Завдяки інтелекту особа спроможна осягнути вищі етичні вартості – добро і зло, правду і кривду, справедливість і несправедливість, вірність і зраду тощо – все те, що власне підносить людину до божественного. Натурфілософський пантеїзм, як невід'ємний елемент барокового світогляду, зачіпаючи і людську сферу, посилює тенденцію ототожнення Бога із внутрішнім світом, душею людини. Бог – це вища доброта, вершина моральності і шлях до нього пролягає через доброчинні дії – любов, добро, справедли-

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

вість, милосердя тощо. Цей своєрідний етичний пантеїзм, витоки якого сягають княжої доби, органічно вписується і в барокову антропологію. Духовне традиційно в Україні від самих ранніх християнсько-теологічних повчань зводиться до морального.

Ідея Бога у вітчизняній бароковій думці залишається непорушною. Саме в Богові тогочасні мислителі вбачають вищий сенс людського життя і саме з Ним вони пов'язують можливість досягнення вищого блаженства. „Тільки Бог, – твердить Стефан Калиновський – є просто остання мета з природи речі всіх речей" [8, с. 99]. Шлях до раціонального пізнання Бога лежить через пізнання універсальних природних законів. Незважаючи на відчутну прив'язаність тогочасних вчень з теологією, все більш помітною стає їх світська орієнтація, що позначилось на обґрунтуванні такого морального ідеалу, який цілком досяжний в земному житті. Раціоналістичне тлумачення віри в Бога – еталона людської моральності, – лише заохочувало інтелектуальну діяльність.

Називаючи розум справжнім божим даром, завдяки якому „вона (людина) може здобути усе потрібне для збереження життя та для користування ним» [16, с.176], тогочасні філософи розглядають його невід'ємно від іншої сутнісної ознаки людини – це «свобода волі». Як підкреслює Стефан Калиновський, – «ні розумно одушевлені, ні рослини, ні інші речі, позбавлені відчуття, не прагнуть до мети досконало, щоправда, коли позбавлені свободи, то не визначають собі мету, а тягнуться до неї під натиском природи». Як «властивість розумної душі», воля цілковито підпорядкована інтелекту, а тому, як твердить Григорій Кониський, «…інтелект рухає волю – це ясно з практики, бо нічого не можемо хотіти, чого б ми не пізнали …» [6, с. 420]. Українські теоретики саме у свободі вбачають практичний шлях людини до вищої мети, тобто блага, усвідомленого як цільове призначення її земного життя. Людина, наділена волею, через інтелект, а також набутий досвід, спроможна зробити свій вільний вибір. Власне, в процесі вибору, через сумніви, вагання відбувається становлення моральності, зміцнення духовності. «Оскільки ж немає нічого бажаного, що не було пізнане раніше, – говорить Стефан Калиновський, називаючи цей процесс «вільним вибором» [8, с. 115]

Згідно із свідомо обраною людиною метою, воля допомагає керувати вчинками, примушує діяти особу в межах пізнаної необхідності. В цьому контексті воля, що тисне на інтелект, виконує деспотичну функцію щодо розуму, який, власне, і надає волі свободу вибору. «Воля, як зауважує Стефан Калиновський, – застосовує деспотичну Владу у відношенні до інтелекту і до зовнішніх органів тіла… політичну і громадянську до внутрішніх відчуттів, фантазії, уяви, відчування і загального хотіння» [8, с. 120]. В подібному розумінні цих сутнісних ознак духовності індивіда містяться актуальні для доби ідеї – ґрунтовно опрацьовані в західноєвропейському Просвітництві – пов'язані з ідеєю моральної відповідальності особи не лише перед Богом, але й перед суспільством. Людина, будучи вільною перед Богом (в розумінні вільного вибору між добром і злом), реально відчуває обмеженість своєї свободи, як суспільними, так і природними детермінантами. Суспільство ставить перед людиною вимогу дотримання кодексу громадянської честі. Відповідальність за вчинки перед суспільством різко зміщує акценти в системі моральних цінностей, де пріоритетне значення надається саме громадянським. По суті в добу бароко вперше робиться спроба всеохоплююче опрацювати етику «громадянського гуманізму» – одного із найважливіших напрямків моральної філософії Нового часу.

Лише в суспільстві, в громадській діяльності реалізується людина, якнайповніше вияскравлюється її вдача. Тоді як природний фактор урівнює в можливостях всіх людей (доброчинності набуваються в процесі навчання і виховання незалежно від вроджених здібностей), то соціальний фактор виокремлює особистість. Звідси ствердження необхідності піднесення громадянського статусу кожної особи. «Людина – не Бог, – твердить М. Довгалевський, – а найдосконаліший твір божий, не звір, а повелитель звірів, не небо, а небом обраний громадянин» [2, с. 354]. Тому для людини – у вищому ступені істоти суспільної, «котра без спілкування не може існувати» зміцнення громадянських чеснот є визначальним. Відштовхуючись від цієї вирішальної детермінанти людського життя барокові теоретики моделюють відповідний ідеал «істинного життя» і про-

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

понують необхідну систему засобів досягнення цього ідеалу. Неусамітнення заради споглядання та духовного самовдосконалення, а активна громадянська позиція засвідчує людську сутність (Духовний аскетизм І. Вишенського не передбачав суспільної активності індивіда).

Особисте щастя кожної особи українські мислителі узалежнюють від блага всього суспільства, розробляючи основи практичної етики, мета якої – «навчати людей в чому полягає найвище добро, або найвище благо і щастя» [7, с. 422]. Так, С. Калиновський, виділяючи три сфери життєдіяльності – особисте щастя, щастя сім'ї і щастя держави – поділяє і етику на три частини – монастику, економіку і політику. І, на його думку, «першочергове значення має політика, за якою йде економіка, і останнє місце займає монастика, адже, підсумовує він, – мета монастики – особисте щастя однієї (людини), якому повинно передувати щастя усієї сім'ї, а цьому – щастя всієї держави» [8, с. 60.]

У розв'язанні проблеми взаємовідношення людини і суспільства, між співгромадянами відчутна зневіра у можливість досягнення ідеальних моделей гармонійного їх співіснування. Суспільство з його соціальними антагонізмами, невирішеними економічними і соціальними проблемами, політичними протистояннями посилює у людей відчуття відчуженості, ворожості, що поглиблюється постійною військовою загрозою. Таке суспільство не може стати гарантом „стійкого і стабільного особистого щастя", бо, як розуміє Г. Кониський, „благо є те, що тими, цими і усіма іншими одночасно бажається" [6, с.112 – 113].

В етиці громадянського гуманізму стрижневою є проблема виховання людини-громадянина, „активне життя" якої, за словами С. Калиновського, „полягає в удосконаленні моральних доброчинностей, а саме громадянських та військових". Барокові теоретики приділяють посилену увагу питанням освіти і виховання громадянських чеснот, адже доброчинності не вроджені, а набуті і оцінюються вони на основі реальної користі діяльності людини для всього громадянства, тобто крізь призму категорії „спільного блага". „Акт досконалої доброчинності, – твердить С. Калиновський, – одночасно почесний, корисний та приємний" [8, с. 88]. Багатства ж не можуть бути останньою метою, бо їх використовують лише як засіб для досягнення слави, а тому саме „почесті – наголошує філософ, – є моральною, просто останньою та загальною метою" [8, с. 88]. Утверджуючи ідеал вільної, цілеспрямованої і соціально активної людини, барокові мислителі акцентують увагу на проблемі цінності і ціни земної слави – „для себе втіха та іншими поцінована". І стосується вона не лише державних мужів чи військових або творчих діячів, а також і рядових громадян, професійна діяльність кожного з яких забезпечує повноту суспільного життя в цілому. Наприклад, у віршах І. Величковського чи Климентія Зіновієва оспівується індивідуальна праця людей різних професій – кравців, шевців, склярів, бондарів тощо [18, с. 354–357].

В переосмисленні соціальної природи людини та в трактуванні її духовності українські теоретики XVII – першої половини XVIII ст. наголошують на необхідності виконання патріотичного обов'язку громадянина. Громадянський подвиг заради народу і спільного блага трактується як подвиг в ім'я Батьківщини. „Перша – честь Божа, друга – любов до Вітчизни" – це ті основні заповіді, яких рекомендують дотримуватись кожному свідомому громадянинові. Серед чеснот, що підносять статус громадянина, виділяють „благочестя" і трактують її як таку, „через яку проявляємо обов'язок і шану до рідних по крові і відданих батьківщині". Г. Кониський наголошує при цьому, що піддаватись небезпеці і бути готовим на самопожертву – це „природний обов'язок кожного" [6, с. 464]. Відданість Вітчизні пов'язувалась у той час з діяльним богослужінням. Адже поняття Батьківщини ототожнювалось із релігійною належністю. Вітчизна – це земля вітцівської віри, де панував культ батьківських богів (в Україні „руська церква" – це церква східного, грецького обряду). Т.ч. категорія „благочестя" ґрунтується на ідеї патріотизму, яка посилює звучання громадянської етики у філософії українського бароко. Батьківщина, пов'язана з культом рідної віри, в цей час набуває самодостатньої цінності, інтегруючи в собі увесь комплекс духовних вартостей народу – віру, обряди, звичаї і особливості культури, естетичні уподобання, усталені політичні та соціальні традиції. На цьому ґрунтується усвідомлення національної

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

єдності, своєї суверенності в колі інших народів, а також необхідності захисту інтересів тієї спільноти, до якої належить конкретна людина, і тієї території, де проживає рідний їй народ. Звідси настійні заклики барокових філософів, вчених, письменників, духівництва до реалізації „віри й любові в ділах", до самовідданого служіння народові і необхідності „класти свій труд на оздобу Вітчизни". Адже чужинцеві така чеснота не властива, бо як повчає М. Довгалевський, „громадянин і чужинець не узгоджуються в тому, що перший турбується про успіхи батьківщини, а чужинець – ні" [2, с. 360]. Саме тому барокові діячі прославляють батьківщину як вище благо. „Что ж альтовім в мирі сем, – запитує А. Радивиловський, – может вам бути мильшого над отчизну? Осли милоє єст вам здравіє, если милії жени, чада, братія – отчизна далеко мильшою бити повинна. Бо она вас уродила, она вас виховала, она вас всіми добрами збагатила" [18, с.139]

Патріотична ідея, що так істотно вплинула на формування ідеального образу людини бароко, абсолютизувала риси героїзму. Характерним для доби стає ідеал лицаря-воїна, якому властиві риси мужності, героїзму, відданості вірі, готовності до подвигу. Бароко в Україні – це доба героїчних козацьких звитяг, пафосу великої перемоги, державницьких звершень. В суспільстві панує той стан, коли кожен почувається „воїном" на своєму полі, будучи сповненим почуття індивідуальної відповідальності за долю всього громадянства, виявляючи готовність до жертовної праці. Один із українських поетів XVII ст. Іван Орновський, оспівуючи доблесні подвиги „руських лицарів", які жертовно виборювали свободу рідної Вітчизни, в той самий час переконаний у вагомості своєї праці, у силі власної „ зброї" – пері. Будучи „слугою Роського Парнасу", він вбачав свій найвищий обов'язок в оспівуванні чеснот, аби й інших спонукати „до рицарства й цноти", бо „як будеш у віршах, – висловлює впевненість поет, – когось прославляти, будеш славу не меншу й собі заживати" [13, с.141–143]. Не випадково, у XVII – першій половині XVIII ст. зазнає найвищого розквіту жанр епічної поезії, де так яскраво засвідчені риси національної самосвідомості народу, де втілились його уявлення про піднесене і героїчне. Ця героїчна поезія стала своєрідним художньо-естетичним еквівалентом тієї тривалої боротьби, яку вів український народ за своє визволення. Саме епічній поезії, котра „збуджує любов та прагнення до доблесті" відводив вирішальне місце в процесі патріотичного виховання М. Довгалевський. Адже „ніщо так не підносить доброчинності, – стверджував він, – як приклад героїчних вчинків" [2, с. 388]. Барокові теоретики в моделюванні типового для своєї доби образу людини-громадянина широко використовували ті численні приклади і зразки народного характеру, якими сповнена тогочасна літературно-мистецька творчість. На основі цих стереотипів людини-героя формується художньо-естетичний ідеал бароко. Героїчне яскраво засвідчене в усіх ділянках художньої творчості, передусім поезії, портреті, геральдиці. Звідси піднесеність, урочиста репрезентативність, патетика, які характеризують більшість барокових творів.

Нова система духовно-естетичних цінностей, що виявилась у зміні барокової концепції людини, окресленої вище шляхом акцентування уваги на тих основних чеснотах, які визначали ідеальний образ людини бароко, наповнила новим змістом тогочасну літературно-мистецьку творчість. Це орієнтувало митців на пошук відповідних засобів художньої образності і вироблення більш універсальних підходів для творчого освоєння дійсності.

І. Горський В. Європейська академічна традиція в Києво-Могилянській академії // Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській академії і європейський контекст. – К., 2002. 2. Довгалевський М. Поетика (Сад поетичний). – К., 1973. 3. Захара І.С. Академічна філософія України (XVII – І пол. XVIII ст.). – Львів, 2000. 4. Історія філософії на Україні. У 3-х т. Т.1. – К., – 1987. 5. Кашуба М. Етика в Киево-Могилянской академии //Памятники этической мысли на Украине XVII – первой половины XVIII ст. – К., – 1987. 6. Кониський Г. Філософські твори. У 2-х т. Т.1, 2. – К., 1990. 7. Конисский Г. Нравственная философия, или Етика // Памятники этической мисли на Украине XVII – первой половины XVIII ст. – К., 1987. 8. Калиновський С. Десять книг Аристотеля к Никомаху, то есть Етика // Памятники этической мисли на Украине XVII – первой половины XVIII ст. – К., 1987. 9. Литвинов В.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Ренесансний гуманізм в Україні. – К., 2000. Марсове поле. – Кн. 2-га. (Героїчна поезія на Україні. Друга половина XVII – поч. XIX ст.). – К., 1989. 10. Нічик В. Києво-Могилянська академія і німецька культура. — К., 2001. 11. Нічик В. Симон Тодорський і гебраїстика в Києво-Могилянській академії. — К., 2002. 12. Макаров А. Світло українського бароко. – К., 1994. 13. Марсове поле. – Кн. 2-га. (Героїчна поезія на Україні. Друга пол. XVII – поч. XIX ст.). – К., 1989. 14. Овсійчук В.А. Майстри українського бароко. – К., 1991. 15 Пахльовська О. Києво-Могилянська академія як чинник становлення національної самобутності української культури. Парадокси еволюції // Києво-Могилянська академія в іменах , XVII – XVIII ст. – К., 2001. 16. Прокопович Ф. Філософські твори. У 3-х т. Т.1. – К., 1979. 17. Стратій Я.М. Філософія в Києво-Могилянській академії // Київ в історії філософії України. — К., 2000. 18. Українська література XVII ст. – К., 1987. Українська література XVIII ст. – К., 1983. 19. Ушкалов Л. Світ українського бароко. – Харків, 1994. 20. Хижняк З. На шляхах історії // Києво-Могилянська академія в іменах, XVII –XVIII ст. – К. 2001. 21. Чижевський Д. Філософія на Україні. Спроба історіографії питання. Вид. 2. Ч.1. – Прага, 1926. 22. Чижевський Д. Історія української літератури. – Тернопіль, 1994.

УДК 130.3

Г.Ф. Карвацька
Національний університет „Львівська політехніка”

“ПРАВИЛО ЖИТІЯ У СВІТІ” М. ГОГОЛЯ: ЗНЕВІРА І ВІДЧАЙ ЯК “ДУШЕВНЕ ВБИВСТВО”

© Карвацька Г.Ф., 2004

На прикладі маловідомої гоголівської праці „Правило життя у світі” досліджується програма виховання душі як ще одна спроба розв’язання таємниці Гоголя. Аналіз понять „любов”, „зневіра”, „відчай”, „мужність” дає змогу провести паралелі з ключовими категоріями філософії екзистенціалізму і розглядати М. Гоголя певною мірою як безпосереднього попередника цієї філософії.

Taking little known Hogol’s work “The rule of life in the world” as an example the program of soul’s education is investigated as another attempt to solve Hogol’s mysteries. The analysis of such concepts as “love”, “loss of faith”, “despair”, “courage” gives opportunity to draw parallels with dominant categories of existentialism’s philosophy and to consider M.Hogol, from some point of view, as a direct predecessor of this philosophy.

Один із найбільш загадкових російських письменників на межі XIX – XX ст. В.В. Розанов в одному із етюдів про Гоголя – „Пушкін і Гоголь” – висловив таку думку: „Не тільки в нашій, але й у всій світовій літературі він (Гоголь – Г. К) стоїть самотнім генієм, і світ його не подібний ні на який світ. Він один жив у ньому; але і нам входити в цей світ, пов’язувати його зі своїм життям і навіть судити про нього по величезній восковій картині, яка викувана чудовим майстром – це означало б піднімати на себе руку” [1, с.11]. Гоголь володіє якоюсь магічною силою притяжіння до себе, і дійсно, глибоке занурення у світ Гоголя не проходить безслідно....

Впродовж XIX–XX ст. склалася певна схема сприйняття Гоголя передусім як художника слова і майже не досліджується Гоголь як глибокий мислитель, як філософ. Виходячи із того, що вся творчість Гоголя – це культ індивідуального упорядкування душі, на прикладі витягнутої із забуття і недавно опублікованої праці „Правило життя у світі” зробимо спробу *філософського осмислення* поставлених в ній проблем.

Стрижнева ідея Гоголя: „Щоб виховати другого, ми повинні виховати спочатку себе” не просто декларується, а є життєвим кредо Гоголя.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua